

APIE SINONIMŲ KONKURENCIJĄ

IRENA MIKĖNAITĖ

Prancūzų kalboje dažni atvejai, kai greta veiksmažodžio yra dar analitinis veiksmažodinis junginys, kurio daiktavardinis komponentas etimologiškai giminingas šiam veiksmažodžiui. Pvz., *mentionner – faire mention, finir – prendre fin* ir t. t. Aiškumo dėlei tokį „paprastą“ veiksmažodį vadinsime sintetiniu (priešingai analitiniam veiksmažodiniam junginiui). Dažnai tokie veiksmažodžiai kalboje funkcionuoja kaip sinonimai ir tarp jų nusistovi gramatiniai, semantiniai ar stilistiniai skirtumai.

Peržvelgus prancūzų kalbos veiksmažodinės leksikos vystymąsi per keletą šimtmečių, nesunku pastebėti, kad nuolat vyksta konkurencija tarp sintetinių ir analitinių kalbos vienetų. Vieni mokslininkai tvirtina, kad dabartiniame etape ypač ryškios analitizmo tendencijos, t. y. daugėja analitinių veiksmažodinių junginių, sudarytų iš veiksmažodžių *faire, prendre, mettre, avoir* ir daiktavardžio (*faire dodo, faire joujou*) [Galichet, 1958, p. 119; Marouzeau, 1955, p. 101–102]. Kitų nuomone, esą vis daugiau sudaroma sintetinių veiksmažodžių [Lombard, 1930, p. 222; Le Bidois, 1935–1938, p. 5; Балли, 1955, с. 313, 371]. Įvairių nuomonių sugretinimas kaip tik ir parodo, kad esama dviejų priešingų tendencijų ir nelengva nustatyti, kuri iš jų gyvybingesnė viename ar kitame kalbos vystymosi etape. Literatūrinių ir leksikografinių šaltinių analizė rodo, kad išstumti analitiniai veiksmažodiniai junginiai *faire combat, faire régal* [Marouzeau, 1955, p. 101], *avoir appui, faire voyage* [Brunot, 1922, p. 220], *avoir joie, entreprendre guerre* [Grevisse, 1964, p. 275]. Tokie veiksmažodiniai junginiai buvo plačiai vartojami XVII a. rašytojų kaip labiau ekspresyvūs. Pvz.:

Que le diable m'en porte si je fais raillerie. (Ch. Bruneau et M. Helluy)

Išnykus ar atsiradus kokiam nors žodžiui, keičiasi su juo susijusių žodžių vartojimo laukas. Dažnai žodis išnyksta, nes jį išstumia šio sinonimas. Šiame straipsnyje apžvelgsime, kaip prancūzų kalboje vyksta konkurencija tarp etimologiškai giminingų sintetinių ir analitinių veiksmažodinių sinonimų¹ (paliksime nuošalyje kitus sinoniminės paradigmos narius).

1. Susiaurėja sintetinio veiksmažodžio semantinė apimtis.

Kartais dėl sinonimų konkurencijos sintetinio veiksmažodžio semantinė apimtis susiaurėja. Šis susiaurėjimas paliečia visą sinoniminę paradigmą, t. y. keičiasi žo-

dis ne kaip atskiras vienetas, o kaip tam tikros sistemos komponentas. Pavyzdžiui, paimkime sinoniminę konkurenciją tarp veiksmažodinių vienetų *bruire* ir *faire du bruit*. Dabartinėje kalboje *bruire* reiškia „šnarėti, šlamėti“. Pvz.:

Autour de lui bruissait la nuit de mai, une nuit de feuilles et d'ombres claires...
(P. Gamarra)

Tačiau ankstesniuose prancūzų kalbos etapuose šio veiksmažodžio semantinė apimtis buvo platesnė. Jis buvo vartojamas reikšme „triukšmauti, kelti triukšmą“. Pvz.:

Pareille à ces coups de tonnerre

Qui ne font que bruire et passer. (Racine)

Dar viena prarasta šio veiksmažodžio reikšmė „nuskambėti, atkreipti į save dėmesį“.

Puisse tout l'univers bruire de votre estime! (Corneille)

Dabar veiksmažodžio *bruire* vartojimas minėtomis reikšmėmis laikomas pasenusiu. Jo vietą užėmė analitinis vienetas *faire du bruit*. Pvz.:

Je vous prierai de ne pas faire du bruit afin de ne pas éveiller tout le monde.
(G. Simenon)

L'achat de cette colline a fait du bruit dans le village. (M. Duras)

Taigi analitinis junginys ne visai išstūmė sintetinį veiksmažodį, o susiaurino jo semantinę apimtį. Buvęs daugiareikšmis veiksmažodis neteko kai kurių savo reikšmių ir pasidarė vienareikšmis.

Pasitaiko, kad dviejų sinonimų konkurencijoje tam tikrą vaidmenį suvaidina gramatinės žodžio ypatybės, pvz., netaisyklingas asmenavimas. Kai kurie lingvistai pažymi, kad *bruire* asmenavime buvę nemaža svyravimų, jis turįs nepilną paradigmą. Vartojama daugiausia bendratis, indikatyvo présent laiko 3-sis asmuo, imparfait 3-sis asmuo ir labai retai kitos formos. Be to, imparfait laiko 3-sis asmuo nėra visai nusistovėjęs, ir aptinkame dvi jo formas: *bruissait* ir *bruyait*. Yra dar vienas bendratis variantas – *bruisser*. Pvz.:

On entendait des voix bruissier. (H. Barbusse)

A. V. Toma [Thomas, 1956, p. 68] nuomone, šis naujadaras galįs visai išstumti *bruire*.

Yra dar vienas konkurentas – *bruiter*. Pvz.:

La porte du presbytère bruira. (J.-L. Bory)

Ankstesnė participe présent forma nuo veiksmažodžio *bruire* buvo *bruyant*. Jai perėjus į būdvardžių kategoriją, tuščią vietą užpildė forma *bruissant*. Taigi visas šis formų nepastovumas ir įvairumas galėjo susilpninti veiksmažodžio *bruire* pozicijas.

Konkurencija tarp sintetinio veiksmažodžio ir analitinio junginio pastebima taip pat sinoniminėje paradigmoje, išreiškiančioje sąvoką „išvaryti, priversti bėgti“. Vienu iš šios paradigmos narių buvo *fuir*. Senosios prancūzų kalbos žodynas nurodo,

Kad šis veiksmažodis vartojamas reikšme „mettre en fuite“ [Greimas, 1969, p. 302].
Pvz.:

*Les nes furent tost departies,
Et en plusiors teres fuies.* (Wage)

Dabartinėje gi kalboje ši reikšmė perteikiama analitiniu junginiu „mettre en fuite“. Pvz.:

Mais il réussit à mettre en fuite ses agresseurs. (Humanité)

Analogiškus procesus pastebime sinonimų *saillir – faire saillie, finir – mettre fin, errer – faire erreur, faillir – faire défaut, faire faillite* ir kitų „biografijose“.

2. Analitinis veiksmažodinis junginys visai išstumia sintetinį veiksmažodį.

Sinoniminė konkurencija vyksta tarp analitinio veiksmažodinio junginio ir etimologiškai giminingo sintetinio veiksmažodžio. Pastarasis kartais išstumiamas. XVII a. prancūzų kalboje atsirado veiksmažodis *halter* „sustoti, padaryti pertrauką“. Pvz.:

*Nous allons au pas, puis tout à coup nous lançons nos chevaux à fond de train...
Nous haltons aux fontaines, nous couchons sous les arbres.* (G. Flaubert)

1966 m. Petit Larousse veiksmažodžio *halter* jau nebemini. Dabartinėje prancūzų kalboje minėtą sąvoką išreiškia analitinis junginys *faire halte*.

Si une monture s'abat on fait halte, on ramasse les caisses brisées, on en charge une autre monture (...) (A. de Saint-Exupéry)

Toks pat likimas ištiko veiksmažodį *hommager*. Pvz.:

1. *En lui faisant justice il hommagera sous Votre Majesté sa vie, ses biens et les personnes qui lui sont acquises.* (D' Aubigné)

2. *Conneurent a l'etoille en plain midi apparoissant la naissance du seigneur Jesus Christ en la cité de Bethlehem, ou par elle convoies, l'auroient depuis hommagé, caressé et adoré par les dons précieux qu'ils portoient avec eux.* (Naguier)

Reikšmė „įteikti, padovanoti“ (1 pvz.) jį pakeitė analitinis junginys *faire hommage de*. Pvz.:

Si tôt que mon roman sera achevé, je prendrai la liberté de vous en faire hommage. (H. Murger)

Reikšmė „išreikšti pagarbą“ (2 pvz.) dabar vartojamas vėl gi analitinis junginys *faire (rendre) hommage à qn*.

Pasenusiu žodynai laiko veiksmažodį *honnir*, kuris prancūzų kalboje buvo vartojamas net nuo XII a. Jį iš dalies pakeitė *faire honte à qn*, o etimologiškai gimicingą *hontoier – avoir honte de*.

3. Sintetinis veiksmažodis išstumia analitinį junginį.

P. Giro [Guiraud, 1965, p. 32] nuomone, šnekamojoje kalboje pasireiškia tokia tendencija: analitiniai veiksmažodiniai junginiai užleidžia vietą sintetiniams veiksmažodžiams. Pvz., *chuter, router* vartojami vietoj *faire une chute, faire route; intentionner* vietoj *avoir intention, enquêter* vietoj *faire une, enquête* ir t. t. Šią tendenci-

ją pastebi ir A. Blinkenbergas [Blinkenberg, 1960, p. 268]. Kiti gi lingvistai visaip peikia panašius sintetinius neologizmus ir nenori pripažinti, kad tokia tendencija yra (žr. R. Baji [Bailly, 1947, p. 8] apie veiksmožodį *ovationner*, A. Muflé [Moufflet, 1935, p. 281] apie *solutionner*, taip pat F. Martinoną [Martinon, 1927, p. 584]).

P. Giro [Guiraud, 1961, 114–117] pateikia daug pavyzdžių, kai šnekamoji kalba arba argo analitinį junginį pakeičia sintetiniu pirmos grupės veiksmožodžiu (*faire un avantage – avanter, faire gaffe – gaffer, faire de la musique – musiquer* ir t. t.). Be to, autorius įrodinėja, kad kai kurie jau įsitvirtinę kalboje veiksmožodžiai irgi kilę iš analitinių junginių. Pvz., *abandonner* iš *laisser à bandon*, *plastronner* iš *servir de plastron*.

Sinonimų poroje *se garder – se donner garde de* „saugotis, vengti“ analitinis junginys pasirodė esąs mažiau gyvybingas, jau laikomas archaizmu. Pvz.:

Gardez-vous d'être impitoyable. (Larousse du XXe s.)

Elle se donnait bien de garde d'attribuer ses caresses à une simple amitié. (Gautier)

Atsitraukia *faire réponse à*. Plg.:

(...) *j'ai toujours différé à vous faire réponse jusqu'à présent...* (Mme de Sévigné, XVII s.)

Si vous ne répondez à ma lettre d'aujourd'hui (...) (Montherlant)

P. Roberas [Robert, 1951–1963] rekomenduoja vartoti *répondre à une lettre*. R. Žorženas [Georgin, 1956, p. 160] minėtą analitinį junginį taip pat laiko nereikalingu.

Mūsų surinkta medžiaga rodo, kad analitinis junginys daug dažniau išstumia sintetinį veiksmožodį, o ne atvirkščiai. Čia norėtųsi prisiminti V. Mančako [Manczak, 1966, p. 99–100] teiginį apie morfemų, žodžių ir žodžių grupių, turinčių vienodas reikšmes, konkurenciją. Autorius tvirtina, kad koreliuojančiose porose: a) trumpesnės morfemos – ilgesnės morfemos; b) trumpesni žodžiai – ilgesni žodžiai; c) žodžiai – žodžių grupės pirmieji dažniausiai pakeičiami antraisiais.

Taigi veiksmožodinei sintetinei ir analitinei leksikai būdingas tarpusavio ryšys tiek sinchronioj, tiek ir diachronioj. Etimologiškai giminingų sintetinių ir analitinių veiksmožodžių tarpusavio sąveikoje pasireiškia prancūzų kalbos veiksmožodžių, kaip tam tikros sistemos vienetų, tarpusavio ryšiai.

О СИНОНИМИЧЕСКОЙ КОНКУРЕНЦИИ

И. МИКЕНАЙТЕ

Резюме

В изменении и развитии словаря французского языка наблюдается конкуренция между этимологически родственными синтетическими и аналитическими глагольными единицами. Эта конкуренция проявляется следующим образом:

- а) сужается семантический объем синтетического глагола (его „разгружает“ аналитическая глагольная единица);
 б) аналитическая единица вытесняет синтетический глагол;
 в) синтетический глагол вытесняет аналитическую единицу.

LITERATŪROS ŠARAŠAS

- Bailly, 1947 — Bailly R. Dictionnaire des synonymes. — Paris, 1947.
 Le Bidois, 1935—1938 — Bidois le G. et R. Syntaxe du français moderne, I. — Paris, 1935—1938.
 Blinkenberg, 1960 — Blinkenberg A. Le problème de la transitivité en français moderne. — København, 1960.
 Brunot, 1922 — Brunot F. La pensée et la langue. — Paris, 1922.
 Galichet, 1958 — Galichet P. Physiologie de la langue française. — Paris, 1958.
 Georgin, 1956 — Georgin R. Jeu de mots. — Paris, 1956.
 Greimas, 1969 — Greimas A. J. Dictionnaire de l'ancien français. — Paris, 1969.
 Grevisse, 1922 — Grevisse M. Le bon usage. — Paris, 1964.
 Guiraud, 1961 — Guiraud P. Le champ morpho-sémantique de la dérivation pseudo-suffixale. — In: Bulletin de la Société de linguistique de Paris, TLVI, 1961, fasc. 1.
 Guiraud, 1965 — Guiraud P. Le français populaire. — Paris, 1965.
 Lombard, 1930 — Lombard Alf. Les constructions nominales dans le français moderne. — Uppsala Stockholm, 1930.
 Manczak, 1966 — Manczak V. Fréquence et évolution. — In: Statistique et analyse linguistique. Colloque de Strasbourg 20—22 avril, 1964. Paris, 1966.
 Marouzeau, 1955 — Marouzeau J. Notre langue. — Paris, 1955.
 Martinon, 1927 — Martinon Ph. Comment on parle en français. La langue parlée correcte comparée avec la littérature et la langue familière. — Paris, 1927.
 Moufflet, 1935 — Moufflet A. Contre le Massacre de la Langue française. — Paris, 1935.
 Robert, 1951—1963 — Robert P. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. — Paris, 1951—1963.
 Thomas, 1956 — Thomas A. V. Dictionnaire des difficultés de la langue française. — Paris, 1956.
 Балли, 1955 — Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. — М., 1955.

Vilniaus valstybinis pedagoginis
 institutas

Įteikta
 1979 m. lapkričio mėn.